

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Dziecka
Monika Horna-Cieślak

Warszawa, 15 lipca 2024 roku

ZZS.422.3.2024.JOJ

**Szanowna Pani
Barbara Nowacka
Ministra Edukacji**

Szanowna Pani Ministro,

stosownie do art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 292), chcę zwrócić uwagę Pani Ministry na problematykę związaną z sytuacją dzieci dotkniętych płodowym spektrum alkoholowym (ang. *Fetal Alcohol Spectrum Disorders* – FASD) oraz płodowym zespołem alkoholowym (ang. *Fetal Alcohol Syndrome* – FAS), w kontekście konieczności podjęcia pilnych i konkretnych działań państwa na rzecz budowania społecznej świadomości w zakresie negatywnych skutków spożywania alkoholu przez kobiety w okresie ciąży oraz zasadności powszechnego i systematycznego popularyzowania wiedzy na temat chorób płodowego spektrum alkoholowego.

Liczne prozdrowotne akcje edukacyjne oraz kampanie społeczne poświęcone szkodliwemu wpływowi alkoholu na prawidłowy rozwój dziecka¹ nie przyniosły dotychczas zadowalających efektów. Świadomość szkód, jakie w rozwoju płodu może wywołać spożywanie przez ciężarną alkohol, jest nadal daleka od oczekiwanej. Badania Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (której zadania obecnie realizuje Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom) wykazały, że spożycie alkoholu wśród kobiet w wieku rozrodczym nie tylko nie zmniejszyło się na przestrzeni lat, lecz wręcz stale rośnie².

¹ M.in. www.ciazabezalkoholu.pl/info, prowadzone przez Państwową Agencję Rozwoju Problemów Alkoholowych (od 2007 roku) działania edukacyjne związane z upowszechnieniem wiedzy na temat szkód w rozwoju płodu wynikających z picia alkoholu przez matkę w okresie ciąży. Ogólnopolska kampania była prowadzona na zlecenie PARPA w ramach Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020. 10 lat po rozpoczęciu pierwszej kampanii "Ciąża bez alkoholu" Stowarzyszenie DIAKONIA Ruchu Światło-Życie rozpoczęło kolejną jej edycję pod hasłem "Wybierz 9 miesięcy ciąży bez alkoholu". Kampania „Kocham. Nie piję”, <https://www.politykaszczepna.com/35844.ok-9-tys-dzieci-rodzi-sie-z-alkoholowym-zespolem-plodowym-jak-je-diagnozowac-i-leczy.->, Kampania „Ciąża bez alkoholu” realizowana w latach 2007-2008 pod honorowym patronatem Ministra Zdrowia prof. Zbigniewa Religi, Polskiego Towarzystwa Ginekologicznego oraz Biura Światowej Organizacji Zdrowia w Polsce. <https://everethnews.pl/newsy/nie-upijaj-swojego-dziecka-eksperti-o-fas/>

² Materiał edukacyjny opracowany w ramach zadań państwowego instytutu badawczego realizowanych przez NIZP PZH – PIB, finansowanych przez Ministra Zdrowia na podstawie umowy nr NIZP PZH-PIB/2021/1094/1056. Warszawa 2023 r. Autorka: dr Katarzyna Okulicz-Kozaryn : (...) *W wywiadach grupowych przeprowadzonych wśród kobiet w wieku rozrodczym (24–39 lat) mieszkających w różnych*

Zaniepokojenie budzą także wyniki badań, które ujawniły, że ponad połowa lekarzy ginekologów nie informuje swoich ciężarnych pacjentek o konieczności zaprzestania picia alkoholu w okresie ciąży³.

Nie sposób zignorować niepokojących informacji dotyczących średniej spożycia alkoholu w Polsce. Według WHO⁴ jest ona wyższa niż średnia europejska. Z danych PARPA⁵ wynikało nadto, że prawie 80% dorosłych Polek sięga po alkohol⁶ oraz że największe jego ilości wypijają głównie młode kobiety w wieku od 18 do 29 lat⁷, jak również, że co dziesiąta Polka wypija rocznie ponad 7,5 l czystego alkoholu⁸ ⁹. Co więcej, jedna trzecia kobiet biorących udział w badaniu, które urodziły jedno lub więcej dzieci, deklarowała spożywanie niewielkich ilości trunków w czasie ciąży, zaś co szósta respondentka, w wieku od 18 do 35 lat, twierdziła, że małe piwo lub lampka wina nie szkodzą rozwijającemu się w łonie matki dziecku¹⁰. Niemal jedna trzecia wszystkich ankietowanych osób wskazała również, że spotkała się z opinią, iż kobieta w ciąży powinna wręcz regularnie spożywać niewielkie ilości czerwonego wina¹¹.

Istnieje wiele zewnętrznych czynników biologicznych, chemicznych lub fizycznych, które mogą spowodować poważne uszkodzenie organizmu jeszcze w czasie rozwoju płodowego¹². Alkohol spożywany przez przyszłe matki, na każdym etapie ciąży, działa wyjątkowo destrukcyjnie na kształtujący się mózg nienarodzonego dziecka¹³. Cząsteczki etanolu bez trudu przenikają przez łożysko, stąd nawet niewielka stosunkowo jednostka (choćby 50 gram) alkoholu może prowadzić do obumarcia milionów komórek mózgowych lub niewłaściwego połączenia między neuronami. Co istotne, niekorzystny wpływ na płód i możliwość wystąpienia odległych powikłań neurologicznych istnieje zarówno przy sporadycznym spożywaniu alkoholu przez okres całej ciąży, jak i w przypadku choćby jednorazowego mocnego upicia się.

miastach, o różnym wykształceniu, różnej sytuacji zawodowej i rodzinnej połowa uważała, że pewna ilość alkoholu w ciąży jest dopuszczalna(..)

⁴ <https://stopuzaleznieniom.pl/fakty-o-alkoholu/statystyki-spozycia-alkoholu/>

⁵ <https://www.parpa.pl/index.php/szkody-zdrowotne-i-uzaleznienie/kobiety-i-alkohol>

⁶ <https://www.parpa.pl/index.php/szkody-zdrowotne-i-uzaleznienie/kobiety-i-alkohol>

⁷ file:///C:/Users/JUSTYN~1/OKN/AppData/Local/Temp/polska_w_liczbach_2019.pdf - Raport Głównego Urzędu Statystycznego z 2019 r.

⁸ https://www.dbc.wroc.pl/Content/30103/plodowy_zespol_alkoholowy.pdf

⁹ https://www.dbc.wroc.pl/Content/30103/plodowy_zespol_alkoholowy.pdf opracowanie z 2015 r. „*Plodowy zespół alkoholowy w ujęciu interdyscyplinarnym*” E. Kędra, M. Borczykowska-Rzepka

¹⁰ Jak wynika z badania przeprowadzonego w 2015 roku przez TNS OBOP opracowanie z 2015 r. „*Plodowy zespół alkoholowy w ujęciu interdyscyplinarnym*” E. Kędra, M. Borczykowska-Rzepka https://www.dbc.wroc.pl/Content/30103/plodowy_zespol_alkoholowy.pdf

¹¹ badania przeprowadzone w 2005 r. przez IPSOS na zlecenie Fundacji „Rodzic po Ludzku”

¹² https://www.ciazabezalkoholu.pl/images/file/RozpowszechnianieFASD/FASD_w_Polsce.pdf, „*FASD w Polsce Skala problemu i propozycje rozwiązań*” Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (PARPA) we współpracy z Prof. A. Urbanik, dr Teresa Jadcak-Szumilo, dr K. Liszcz, S. Stępniewski (dyrektor Szpitala Dziecięcego im. św. Ludwika w Krakowie, przy którym powstało Centrum Kompleksowej Diagnostyki i Terapii Dzieci z FASD)

¹³ Ibidem

Negatywny wpływ alkoholu na płód w okresie ciąży został dobrze udokumentowany¹⁴.

Przyjmuje się, że prowadzi do najbardziej rozpowszechnionego, nie genetycznego schorzenia neurorozwojowego¹⁵. Toksyczne działanie alkoholu¹⁶ może bowiem wywołać trwałe i poważne uszkodzenia określane jako choroby płodowego spektrum alkoholowego (ang. *Fetal Alcohol Spectrum Disorders* – FASD)¹⁷. Mogą mieć one postać mikrouszkodzeń układu nerwowego oraz pozostałych organów wewnętrznych. Mogą również ujawnić się jako pełnoobjawowy FAS płodowego zespołu alkoholowego (ang. *Fetal Alcohol Syndrome* - FAS)¹⁸, który stanowi najcięższą formą uszkodzeń wywołanych prenatalną ekspozycją na alkohol. Wspólnym i niezmiennym elementem dla wszystkich rozpoznań FASD¹⁹ jest nieprawidłowy rozwój centralnego układu nerwowego. Uszkodzeniom tym mogą towarzyszyć uszkodzenia serca, układu kostnego, układu moczowego, słuchu czy wzroku. Skutkiem tych nieprawidłowości są również trudności z mową, uczeniem się, koncentracją uwagi, pamięcią i zdolnością do rozwiązywania problemów, koordynacją ruchową, ale także budowaniem relacji z ludźmi, przestrzeganiem norm społecznych. Deficyty związane z FASD mogą mieć istotny negatywny wpływ na rozwój w okresie dorastania, jak i po osiągnięciu dorosłości. W przypadku pełnoobjawowego FAS prócz trwałych uszkodzeń ośrodkowego układu nerwowego występują również charakterystyczne prenatalne i postnatalne zaburzenia wzrostu i dysmorfie twarzy. Istnieje ponad sto różnych kodów, które opisują zaburzenia Spektrum Płodowych Zaburzeń Alkoholowych. Każde z tych zaburzeń²⁰, choć ma różny stopień

¹⁴ Pierwsze badania naukowe nad FASD datuje się na 1973 r.

¹⁵ https://www.ciazabezalkoholu.pl/images/file/RozpowszechnianieFASD/FASD_w_Polsce.pdf

¹⁶ <https://parenting.pl/o-fas-wiemy-ciagle-za-malo>

¹⁷ Płód jest wyjątkowo wrażliwy na uszkadzające działanie alkoholu spożytego przez matkę z powodu niewydolnych mechanizmów eliminacji oraz przedłużonej ekspozycji. Eliminacja alkoholu przez płód jest bardzo powolna, co więcej, efekt pojedynczej dawki jest wielokrotniony przez wydalanie alkoholu do płynu owodniowego, a następnie połknięcie go przez płód. Alkohol wpływa szkodliwie na rozwój płodu od samego poczęcia do porodu. W pierwszych tygodniach może doprowadzić do samoistnego poronienia bądź obumarcia zarodka. W okresie organogenezy do 8. tygodnia może doprowadzić do powstania wad wrodzonych: serca (3,5-6,5 tyg.), OUN (3-16 tyg.), kończyn (4-6 tyg.), malformacji twarzy, w tym oczu (4-8 tyg.), uszu (5-12 tyg.), nosa (4-7 tyg.), podniebienia (7-12 tyg.), zębów (7-8 tyg.). Powstałe pod wpływem alkoholu zmiany rozwojowe w okresie od 4. do 8. tygodnia ciąży mają charakter strukturalny, po 9. tygodniu dotyczą wymiaru funkcjonalnego. Ekspozycja na alkohol w pierwszym trymestrze powoduje dysmorfie twarzy oraz rozwój wad wrodzonych, w tym OUN. W drugim trymestrze może prowadzić do wewnątrz- macicznego obumarcia płodu i poronienia. Z kolei w trzecim wpływa głównie na wzrastanie płodu. Do zaburzenia rozwoju i funkcji OUN może dojść na każdym etapie ciąży, a skutki neurobehawioralne mogą być obecne nawet przy braku ewidentnych uszkodzeń strukturalnych mózgu. Zakres uszkodzenia zależy od rozmaitych czynników, takich jak wiek matki, wiek ciążowy, stan odżywienia matki, stosowanie innych używek, w tym palenia tytoniu, oraz podatność osobnicza.

¹⁸ <http://www.fas.org.pl/co-robimy/badania-naukowe/16-badania-we-wspolpracy-z-um-we-wroclawiu>

¹⁹ Do grupy FASD należą:

- płodowy zespół alkoholowy (FAS, fetal alcohol syndrome);
- częściowy płodowy zespół alkoholowy (pFAS, partial fetal alcohol syndrome)
- neurorozwojowe zaburzenia zależne od alkoholu (ARND, alcohol-related neurodevelopmental disorder);
- wady wrodzone zależne od alkoholu (ARBD, alcohol-related birth defects)
- neurobehawioralne zaburzenia zależne od prenatalnej ekspozycji na alkohol (ND-PAE, neurobehavioral disorder-prenatal alcohol exposed)

²⁰ Zgodnie z najnowszymi wytycznymi kanadyjskich naukowców z 2016 r. obowiązują nowe kryteria diagnostyczne, które wyróżniają FASD z dysmorfiami i FASD bez dysmorfii.

nasilenia i różną manifestację, posiada wspólny mianownik²¹. Do rozpoznania każdej z postaci FASD niezbędne jest potwierdzenie tego, że w czasie ciąży matka piła alkohol.

W tym kontekście uznać należy, że konieczne i zasadne jest podjęcie natychmiastowych i skutecznych działań mających na celu popularyzowania wiedzy w temacie FASD i FAS oraz systematyczne podnoszenie świadomości społeczeństwa w tym zakresie.

Promowanie właściwych, odpowiedzialnych postaw, wspieranie i zachęcanie młodych ludzi do budowania wiedzy w zakresie szkodliwości alkoholu, ale i zwiększenie świadomości na temat szkód wynikających ze spożywania alkoholu w okresie ciąży jest zatem konieczne i powinno mieć miejsce najpóźniej na etapie nauczania w szkole średniej, tak by każdy miał świadomość, że spożywanie nawet najmniejszej ilości alkoholu w ciąży może prowadzić do trwałych uszkodzeń płodu²².

W tym celu konieczne jest podejmowanie konkretnych działań o zasięgu ogólnopolskim i znaczeniu profilaktycznym oraz edukacyjnym. Powszechne działania o charakterze edukacyjnym powinny być kierowane m.in. do pedagogów, psychologów i nauczycieli wszystkich etapów edukacji przedszkolnej i szkolnej. Priorytetem podejmowanych w tym zakresie działań powinno być zawsze nadrzędne dobro dziecka, jak również uświadomienie wszystkim osobom pracującym z dzieckiem z FASD czy FAS, że np. problemy z nauką czy zaburzenia zachowania nie wynikają ze złośliwości czy charakteru ucznia, ale są pochodną trwałego uszkodzenia jego mózgu, które nastąpiło jeszcze w okresie płodowym²³.

Mając na uwadze, że zjawisko występowania schorzeń z grupy FASD w naszym kraju jest powszechne oraz w kontekście trwających prac międzyresortowych prowadzonych przez Panią Ministrę, Ministrę Zdrowia oraz Ministra Sportu i Turystki nad nowym przedmiotem szkolnym pn. *edukacja zdrowotna*, w mojej ocenie, zasadnym jest uwzględnienie powyższych rekomendacji podczas tworzenia podstawy programowej nauczania, tak by wszystkie lekcje

²¹ <https://www.mp.pl/pacjent/pediatrica/wywiady/184413,rola-markerow-biologicznych-w-diagnostyce-fasd>

²² <https://everethnews.pl/newsy/nie-upijaj-swojego-dziecka-eksperti-o-fas>

²³ Dzieci z FASD często diagnozowane są jako dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD) i pod tym kątem prowadzona jest kosztowna, ale z oczywistych powodów nieskuteczna terapia. Tymczasem nadpobudliwość u dzieci z FASD jest efektem braku pomocy lub udzielania jej niewłaściwie- jak wynika m.in. z badań przeprowadzonych w 2005 r. przez IPSOS na zlecenie Fundacji „Rodzić po Ludzku”

<https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/1045845,fas-klamstwo-jedyna-szansa-na-pomoc.html>

dotyczące szkodliwości alkoholu, zawierały m.in. informacje o negatywnych skutkach spożywania używek w okresie ciąży²⁴.

Drugi aspekt dotyczący FAS i FASD, w kontekście właściwości resortu edukacji, to wsparcie uczniów z tymi rozpoznanymi. Dzieci z FASD czy FAS często mają problem z osiągnięciem tzw. dojrzałości szkolnej, która pozwalałaby radzić sobie z obowiązkami szkolnymi i dostosować się do reguł społecznych. Dzieci z ww. rozpoznanymi od początku swojej edukacji napotykają na spore trudności w radzeniu sobie w systemie edukacji. Towarzyszące ww. rozpoznaniom problemy z nauką (wynikające m.in. z zaburzeń pamięci, koncentracji uwagi) i zachowaniem (słaba kontrola impulsów, nieadekwatny osąd sytuacji, pojawiające się zachowania nieakceptowalne społecznie) często powodują, że wejście w system edukacji może być trudniejszy zarówno dla dzieci, jak również dla ich nauczycieli. Dlatego też tak ważne jest zapewnienie tym dzieciom stałego wsparcia, indywidualnego podejścia i dostosowania oczekiwań do możliwości dziecka, zaś nauczycielom wsparcia w radzeniu sobie w sytuacjach dla nich trudnych oraz zapewnienie dostępu szkoleń i materiałów na temat zagadnień dotyczących pracy z uczniami z FAS i FASD.

Wobec powyższego zwracam się do Pani Ministry z prośbą jak na wstępie.

Z wyrazami szacunku

Monika Horna-Cieślak
Rzeczniczka Praw Dziecka

²⁴https://www.politykaszrodowna.com/35844_ok-9-tys-dzieci-rodzi-sie-z-alkoholowym-zespolem-plodowym-jak-je-diagnozowac-i-leczyc-